

IGNÁCZ KÁROLY

FŐVÁROSI VÁLASZTÁSOK ÉS A TÖRVÉNYHATÓSÁGI BIZOTTSÁG KÖZGYŰLÉSE BUDAPESTEN 1920–1945

Budapestnek az ország életében betöltött különleges szerepe a választásokon is megnyilvánult. A Horthy-korszakban a fővárosban került sor a legkevésbé korlátozott, ennek megfelelően mindvégig titkos szavazásokra, míg 1945-ben csak Nagy-Budapest területén tartottak önkormányzati, azaz esetünkben törvényhatósági választást. Az 1920 és 1945 közötti fővárosi választási eredmények elemzéséhez szükséges az akkor alkalmazott választási rendszer ismerete, ezért írásom első részében négy, egymással összefüggő alapkérdésre keresem a választ: mikor, kik, hogyan és kikre szavazhattak?¹ Ezt követi a választói aktivitás, azaz a részvétel alakulásának, majd a különböző pártok és politikai irányzatok eredményeinek vizsgálata: van-e összefüggés az egymást követő választások adatai között? A főváros mely területein szerepeltek rendre jól, s melyeken rosszul az egyes pártok, irányzatok? Végül a választás által (is) létrejövő politikai testület, a törvényhatósági bizottság összetételének néhány jellemző adatát – a választott és nem választott, a férfi és nő, valamint a régi és új képviselők arányát – mutatom be.

A választási rendszer

a) A törvényhatósági választások időpontjai

Budapecsten törvényhatósági választásokat a vizsgált időszakban öt alkalommal tartottak: az 1920., 1925., 1930., 1935. és 1945. évben. A látszat ellenére azonban itt nem szabályos, ötéves periodicitásról van szó, amiből csak egy, az 1940-es szavazás hiányozna. Épp ellenkezőleg, a választásokat egyszer sem a jogszabályokban előre meghatározott időközönként, az adott törvényhatósági bizottság mandátumának lejártakor tartották meg! Ez 1920 és 1945 esetében érthető, hiszen mindkettő egy új rendszer kezdetét jelentette, amikor a korábbi fővárosi közgyűlések már nem működtek, és azokat a hatalomra került új erők sem kívánták visszaállítani. Így a választások időpontját a helyzetből fakadóan közvetlenül a szavazás előtt új jogszabályokkal határozták meg.² A másik három esetben viszont az aktuális kormányok saját céljaiknak megfelelően módosították – halasztották el vagy hozták előre – a választások dátumait.

1 A Horthy-korszak fővárosi választási rendszeréről részletesen: IGNÁCZ 2005.

2 1920. évi IX. tc. 23. §, illetve 7460/1945. ME. sz. rendelet. Magyar Közlöny, 1945. szeptember 1. 5–9. p.

Az 1920 nyarán megalakuló új törvényhatósági bizottság mandátuma három évre, 1923 végéig szólt, de a következő választást csak másfél évvel később, 1925 májusában tartották meg. Ennek hátterében a fővárosi politikában kibontakozó ellentétek álltak: az 1920-ban többséget szerzett Wolff Károly³ vezette Keresztény Községi Párt (KKP) radikális irányvonalával nemcsak a liberális ellenzék nem értett egyet,⁴ hanem a konszolidációs politikát folytató Bethlen István miniszterelnök sem. Bethlen az adott helyzetben egy új fővárosi kormánypárt alakítása mellett döntött, amelyhez időre volt szüksége. Az átmeneti időszakra Budapest kormánybiztosának kinevezett Ripka Ferenc vezette új Egységes Keresztény Polgári Párt (EKPP) azonban az elhalasztott választáson is csak mérsékelt eredményt tudott elérni.⁵

Az 1925-ös új bizottság mandátuma elvileg hat évre szólt úgy, hogy a képviselők felét három évente – először 1928-ban – kellett volna újraválasztani.⁶ 1928-ban viszont már az új fővárosi törvény készítése volt napirenden, így ismét csak halasztásra került sor.⁷ A hatalmon lévő jobboldali crök a választási rendszer és a közgyűlés összetételének megváltoztatásával akarták biztosítani, hogy a baloldali–liberális ellenzék ne tudjon az 1925-ös hasonló sikert elérni,⁸ így csak az új törvény elfogadása után, 1930 decemberében történt meg a bizottság újjáalakítása.

Az 1930-as szabályozás már rotáció nélküli, sima hat éves ciklust írt elő, így elvileg a következő választásokat 1936 novemberében kellett volna megtartani.⁹ Gömbös Gyula kormányfő azonban, hasonlóan Bethlenhez, nagyobb befolyást kívánt gyakorolni Budapest politikai életére, s e céljának egyik eszköze lett a fennálló törvényhatósági bizottság feloszlata és az előrehozott választás.¹⁰ Erre 1935. június elején, közvetlenül a számára és a Nemzeti Egység Pártjának sikert hozó országgyűlési választások után került sor, de a fővárosban 1920 óta hatalmon lévő Wolff-féle keresztény pártot neki sem sikerült háttérbe szorítania.¹¹

3 Wolff Károly (1874–1936) a fővárosi törvényhatósági bizottságban domináns KKP elnöke volt 1920-tól haláláig. Bár az országos politikában mindvégig támogatta a jobboldali kormányokat, a fővárosi politikai életben gyakran ellentétbe került azokkal.

4 A liberális képviselők 1923 nyaratól egy alpolgármesteri kinevezés elleni tiltakozásul nem is vettek részt a közgyűlés munkájában. L. NAGY 1972. 68. p.

5 Ripka Ferenc, Bethlen embereként, 1924. augusztus 22-től töltötte be a kormánybiztosi posztot, majd 1925. július 11-én Budapest főpolgármesterének választották, amely tisztséget egészen Gömbös Gyula hatalomra kerüléséig betöltötte.

6 1924. évi XXVI. tc. 9. § (1).

7 1928. évi XLV. tc. és 1929. évi XLVIII. tc.

8 Az ellenzéki Demokrata Blokk 1925. évi választáson többséget szerzett, de a jobboldal a hozzá kötődő, nem választott bizottsági tagok révén meg tudta őrizni a városháza irányítását. A nem általános választás révén bekerülő tagok szerepéről később, a törvényhatósági bizottság összetételénél bővebben lesz szó.

9 1930. évi XVIII. tc. 20. §.

10 Erre a fővárosi törvény módosítása teremtette meg a lehetőséget: 1934. évi XII. tc. 28. § [2].

11 A keresztény párt a szavazatok 27,1%-át, míg a gömbösi Nemzeti Egység Pártja 25,5%-át szerezte meg a törvényhatósági választáson. A fővárosi keresztény pártnak a kormánypártba való „beolvadása” csak Wolff Károly és Sipőcz Jenő, a KKP két meghatározó politikusának halála után, 1939 elején következett be. SZENTGÁLI 2002. 234–242. p.

1935 után így a törvény szerint 1941-ben lett volna az újabb választás, de erre II. világháború idején már nem került sor. A közgyűlési tagok mandátumát – a zsidónak minősített tagok kivételével – előbb egy évvel, majd a törvényhozás további intézkedésig meghosszabbították,¹² így az 1935-ben választott bizottság egyre erősödő korlátok között 1944 őszéig működött.

Az átmeneti időszak után, amelynek második felében, 1945. május 16-tól már az új pártok delegáltjaiból álló ideiglenes törvényhatósági bizottság működött, 1945 októberében az új fővárosi közgyűlést három évre választották. 1948 őszén azonban már a szovjetizálás folyamatának befejezése volt napirenden, így a fővárosi képviselők mandátumát meghosszabbították. Az egyre jelentéktelenebbé váló bizottság a tanácsrendszerre való átállás kezdetéig, 1950 januárjáig működött.

b) A választójogosultság

Elvileg „a törvényhatósági bizottság a törvényhatóság egyetemének, – tehát a területén lakó és tartózkodó egész népességének – a képviselője”,¹³ de az önkormányzati testület megválasztásában mégsem vehetett részt minden felnőtt budapesti lakos. Az egyes választásokon alkalmazott különböző korlátozások hatását, azaz a választójogosultaknak az összlakossághoz viszonyított arányát mutatja be az 1. táblázat.¹⁴

1. táblázat. A törvényhatósági választójogosultak számának és arányának alakulása Budapesten 1920–1945 között

Választási év	Népesség száma (N)	Törvényhatósági választójogosultak	
		száma (N)	aránya (%)
1920	928 996	464 718	50,02
1925	960 995	289 320	30,11
1930	1 006 184	292 580	29,08
1935	1 060 431	292 946	27,63
1945	907 774	636 824	70,15

¹² A halasztás hivatalos indoka azonban nem a háború, hanem egy készülődőben lévő közigazgatási reform volt. 1940. évi XXXI. tc. 2. § és 1941. évi XIX. tc. 1–2. §.

¹³ WILDNER 1931. 501. p. Ezt az alapelvet a fővárosi törvények is rögzítették: 1872. évi XXXVI. tc. 22. § és 1930. évi XVIII. tc. 28. §.

¹⁴ A népességszám forrásai: Budapest Statisztikai Évkönyvei. A választójogosultak számának adatai: Bp. Statisztikai Évk. 1921–1924. 565–567. p.; 1927. 284.; 1930. 160.; 1931. 124.; 1935. 133. és 138. p., illetve 1945-re: Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 283. fond 28/36. ő.e. (SZDP Választási Iroda anyagai).

Érdemes párhuzamba állítani az 1920. és az 1945. évi választásokat: a világháborús vereség után a fő politikai erők mindkét esetben egyetértettek a politikai jogkiterjesztésben, így a korábbiakhoz képest jelentős tömegek kapták meg az adott korban általánosnak tartott választójogot. A kizártak köre ugyanis a mai fogalmaink szerint szükségesnél (elítéltek, gondnokság alatt állók stb.) mindkét esetben tágabb volt, 1920-ban elsősorban a 24 éves korhatár és a nőknek előírt írni-olvasni tudás, míg 1945-ben főként a német nemzetiségűek, továbbá a jogszabályban meghatározott fasiszta szervezetek vezető tisztségviselőinek kizárása miatt. Mindezek hatására 1920-ban a fővárosi lakosok 50%-ának volt választójoga, ami a 20 éven felüliek 72%-át, a 24 éven, a választójogi korhatáron felüliek 84%-át jelentette,¹⁵ míg 1945-ben az összlakosság 70%-a, a 20. életévet, a választójogi korhatárt betöltött lakosok 85–90%-a szavazhatott.¹⁶

A dualizmus időszakában a fővárosi lakosoknak mindössze 5%-a rendelkezett törvényhatósági választójoggal. Az 1919-es rendeletekkel eltörölték a korábbi cenzusok többségét, bevezették (bár nem egyenlő feltételekkel) a női választójogot, és megszüntették az országgyűlési és helyi szabályozás közötti különbséget. A nagyarányú jogkiterjesztés azonban rövid életűnek bizonyult, Bethlen István miniszterelnök politikai céljai érdekében a választójogot is szűkítette. Az 1924-es fővárosi törvény nemcsak az 1922-es parlamenti választójog cenzusait vette át, hanem a helyben lakás kritériumának két évről hat évre történő emelésével azt tovább szigorította.¹⁷ 1925 után 1938-ig nem történt újabb változás a törvényi szabályozásban, így ezen időszakban a törvényhatósági választók aránya Budapesten 30% alatti volt.¹⁸ Az 1945. évi újabb jelentős jogkiterjesztés a műveltségi cenzusok eltörlésének, a korhatár leszállításának, a férfi és női választójog egyenlővé tételének és a korábban szigorú helybenlakási cenzus enyhítésének volt köszönhető.

A jogszabályi feltételeken túl azonban egy gyakorlati követelménynek is meg kellett felelni ahhoz, hogy valaki szavazni tudjon: szerepelni kellett a választói névjegyzékben. A Horthy-korszakban a névjegyzék összeállítása alapos és hosszadalmas folyamat volt, amely normál esetben több mint fél évet vett igénybe. Az 1935. évi előrehozott törvényhatósági választásnál viszont csak egy hónap lett volna erre a munkára, így sajátos „megoldásként” a régi, 1930-as névjegyzéket használták fel. Így a névjegyzékben benne voltak az időközben elhunytak vagy a fővárosból elköltözöttek, ugyanakkor hiányoztak az elvileg választásra jogosulttá válók, akik betöltötték az előírt korhatárt, vagy teljesítették a műveltségi, helybenlakási kritériumokat. Ez magyarázza, hogy a fővárosi lakosságszám és iskolázottsági szint növekedése ellenére miért

15 A számításhoz szükséges 1920. évi kormegoszlás forrása: Bp. Statisztikai Évk. 1921–1924. 34–35. p.

16 1945-ben a pontos adatok megállapítását nehezíti, hogy a népességszám hónapról hónapra jelentősen változott: Budapestre ebben az időszakban a rendőrségi bejelentések szerint havonta több mint 30 ezren érkeztek (vissza). Lásd Török István korabeli statisztikája, újraközli: SIPOS–DONÁTH 1999. 255–260. p.

17 1924. évi XXVI. tc. 2. §.

18 1930-ban a 20 éven felüli budapestiek kevesebb mint 40%-ának volt választójoga.

maradt lényegében ugyanannyi 1935-re a választójogosultak száma, majd a törvény szerint 1936-ra elkészített új névjegyzékben hirtelen miért nőtt meg 30 000 fővel (10%-kal).¹⁹ Az 1936. évi névjegyzék összeállításáról készült jelentésből az is kiderül, hogy a fő cél a választói létszám túlzott növekedésének korlátozása volt, azaz hogy lehetőleg senki ne kerüljön be kétséges jogosultsággal a névjegyzékbe.

1945-ben hasonló problémát, de eltérő megoldási módot láthatunk. Az augusztus 31-i választási rendelet és az október 7-i szavazás között szintén csak egy hónap volt egy új névjegyzék összeállítására, de akkor idő hiányában az esetleges kizáró okok teljes ellenőrzése kevéssé valósulhatott meg. A méltányos elbírálást mutatja az egyébként sem túl szigorú helybenlakási feltétel korlátozott alkalmazása is: először csak azok kaptak választójogot, akik 1945. június 1-jén Budapesten laktak, de a későbbi kiegészítő rendeletekben ez alól felmentést adtak a folyamatosan hazaérkező jelentős számú hadifogolyra, üldözöttre és deportáltra tekintettel.²⁰

c) A választás módja, szabályai

A budapesti törvényhatósági választások 1920-tól pártlajstromos, úgynevezett arányos választási rendszerben zajlottak. Ez mind a korábban használatos, mind például az 1920-as nemzetgyűlési választások egyéni, többségi szisztémájához képest újításnak számított. A dualizmus idején a fővárosban, ha szabályozatlanul és nem hivatalosan is, de gyakorlatilag már listásnak tekinthető választások voltak, viszont a többségi elv miatt csak a „győztes” listáról lehetett mandátumot szerezni.²¹ Az 1920. júliusi választás fő újdonsága tehát az arányosság meghonosítása, azaz – ahogy a törvényjavaslat tárgyalásakor megfogalmazták – a közvélemény hű leképezése, a kisebbség képviselőinek biztosítása volt.

A pártok szavazat- és mandátumarányának egyezése leginkább akkor érvényesül, ha az adott terület, esetünkben az egész város egy választókerületet alkot.²² Ez utóbbi azonban csak az 1945-ös választásnál valósult meg, míg a Horthy-korszakban mindig több választókerületre osztották Budapestet, így a beosztás és az egyes kerületekhez tartozó mandátumszám a korabeli választójogi viták egyik fő kérdése volt.

A különböző beosztások aránytalanságának megítélésére egy külön mérőszám szolgál, amely a választókerületek között az egy mandátumra eső választójogosultak számában mutatkozó legnagyobb különbséget adja meg. Ideális esetben ugyanis a be-

19 A választójogosultak 1935. évi 292 946 fős száma némileg eltér ugyan az 1930. évitől, de pontosan megegyezik az 1930-as összeírás végleges, a fellebbezések után csak 1931-re kialakult adatával. Minderről: A Fővárosi Statisztikai Hivatal jelentése új választási névjegyzék összeállításáról 1936. március 30. In: SZEKERES 1972. 403–405. p.

20 8410/1945. és 8660/1945. ME. sz. rendeletek. Magyar Közlöny, 1945. szeptember 21. 2. p. és szeptember 26. 3. p.

21 BREINICH 1990. 42. p.

22 A „legtökéletesebb” választási rendszer érdekében ezt is felvetette lehetőségként Bárczy István már 1920-ban. Nemzetgyűlési napló. 1920–1922. III. k. 70. p.

osztásnál csak az egyes kerületekben lakó választók számára vannak tekintettel, hogy a különbség a lehető legkisebb legyen, és így az egyenlő (értékű) szavazat elve megvalósuljon. Minél nagyobb a különbség, annál aránytalanabb és egyenlőtlenebb a rendszer – általában bizonyos politikai irányzatok, pártok érdekeinek megfelelően.

2. táblázat. Az egy mandátumra jutó választójogosultak számának szélső értékei 1920–1935 között

A választás éve	Az 1 mandátumra jutó választójogosultak száma			Hányadosuk
	átlagban	a legnagyobb választókerületben	a legkisebb választókerületben	
1920	1 936	3 716	658	5,65
1925	1 157	1 910	612	3,12
1930	1 947	3 414	911	3,75
1935	2 713	4 555	1 301	3,50

A 2. táblázat az 1920-as kiugró adat (5,65) mellett a másik három választás esetében is egyértelműen aránytalan választókerületi mandátumeloszlást mutat. Azokban a kerületekben, amelyekben a hatalmon lévő, így a választókerületi beosztást is meghatározó jobboldali pártok jó eredményt értek el, legtöbbször kevesebb választójogosult jut egy mandátumra, és fordítva: ahol a liberális és baloldali pártok szerepeltek jól, ott inkább több. Az egyes kerületek eltérő politikai preferenciái ugyanis ismertek voltak a korabeli politikai szereplők előtt. Az 1920. januári nemzetgyűlési választásokon például egyértelműen kiderült, hogy a liberálisok két legerősebb közigazgatási kerületre a VI. és a VII., míg a keresztény párt a négy legkisebb lélekszámú kerület mindegyikében 50% feletti eredményt ért el.²³ A júniusi törvényhatósági választásokat szabályozó törvény czután minden kerületben 24–24 képviselő megválasztását írta elő, ami a nagyobb (VI–VIII.) kerületeknek volt kedvezőtlen,²⁴ míg a kisebb (II–IV. és X.) kerületek választóit preferálta.²⁵

Az 1925-ös alacsonyabb érték (3,12) egy sajátos politikai helyzetben született új szabályozásnak, a kormány és a fővárosi keresztény párt már említett megosztottságának volt köszönhető. Az 1924-es fővárosi törvényben elfogadott új, 22 választókerület-

23 Bp. Statisztikai Évk. 1921–1924. 565. p. (A 22 nemzetgyűlési választókerület adatainak aggregálása a 10 közigazgatási kerületre.)

24 A belügyminiszter e kerületek diszkriminálását azzal indokolta, hogy ott „nagy tömegekben laknak a destruktív elemek”. Nemzetgyűlési napló. 1920–1922. III. k. 137–138. p.

25 A szabályozás következtében a 16 000 alatti választójogosultat számláló Belváros (IV.) és a közel 90 000-rel rendelkező VII. kerület, a későbbi Erzsébetváros ugyanannyi képviselőt küldött a törvényhatósági bizottságba.

tes beosztás alapelve a kormánypárt érvelése szerint a társadalmi érték volt, s a belső, elit körzeteket részesítette előnyben, azaz kedvezőbb mandátumszámban. Leginkább a I. és 6. választókerületeket, azaz a későbbi, 1930 utáni I. közigazgatási kerületnek megfelelő városrészt (Vár, Tabán, Krisztinaváros) és a Belvárost, de a preferált területek közé tartoztak a VI. és VII. közigazgatási kerület belső részei, valamint Belső-Józsefváros és Lipótváros is. A választókerületi rendszert Bethlen István nemcsak azért változtatta meg, hogy engedményt tegyen a liberálisoknak,²⁶ hanem valószínűleg azért is, mert az újonnan szerveződő fővárosi kormánypártot a preferált kerületekben tartotta esélyesnek jó eredmény elérésére. A kereszténypártiak, akik a korábbi, számukra egyértelműen kedvező beosztás fenntartásáért küzdöttek, élesen tiltakoztak az elképzelés ellen, egyik képviselőjük szavaival: „ez a kerületi beosztás [a kormánypárté] senki másnak érdekeit nem szolgálja, mint kizárólag a liberalizmusnak, vagyis a liberalizmust hordozó zsidóságnak érdekeit [...] erőteljesen vannak hangsúlyozva azok a kerületek, amelyek a liberális, talán judeo-demokrata, talán szabadkőműves – és hogy egy szóval fejezzem ki – a zsidó választókat képviselik”.²⁷ Az 1922-es parlamenti választásokon a fővárosban kiugró sikert elért Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) szintén szemben állt az új beosztással, hiszen annak egyik célja az ellenzéki párt visszaszorítása volt, eszköze pedig a pesti „külső” választókerületeknek (Külső-Józsefváros, Külső-Ferencváros, Kőbánya és a VII. közigazgatási kerület külső részei) adott arányaiban kevesebb mandátum volt.²⁸ Az 1925-ös események azonban áthúzták a miniszterelnök terveit, a liberális erők többsége nem Bethlen fővárosi pártjával, hanem a szociáldemokratákkal lépett választási szövetségre, s állított velük közös listát. Az új politikai felállás jelentősen módosította az 1924-ben meghatározott választókerületi beosztás hatásait, amely végül így egyik oldal számára sem lett egyértelműen előnyös vagy hátrányos.

1930-ban visszatértek a közigazgatási kerületek szerinti választókerületi beosztáshoz, miközben a főváros közigazgatási rendszerét megváltoztatták. Az új „törvény az eddigi 10 kerület helyett 14 kerületet tervez, ami – a számítások szerint – a nemzeti alapon álló pártok részére előnyösebb” – hangzott el 1929-ben a tervezet minisztertanácsai tárgyalásán.²⁹ Azaz ismét a legkevesebb választójogosulttal rendelkező, inkább jobboldali preferenciájú Belvárost (IV.) és az új I. kerületet részesítették előnyben, szemben Lipót-, Teréz- és Erzsébetvárossal. Meg kell azonban azt is említeni, hogy az „egyenlősítő” beosztás miatt a harmadik legjobban preferált kerület a XIII. (a későbbi Angyalföld) lett, ahol az MSZDP messze a legerősebb párt volt. 1935-re a választókerületek és a mandátumelosztás elvei már nem változtak, mindössze a választott képviselők számát csökkentették kerületenként egységesen három-három, összesen 42 fővel. 1945-ben viszont egész Budapest egy választókerületet alkotott, mindenhol

26 Bethlen 1924–1925-ös fővárosi politikájáról, a liberálisokkal való taktikázásáról részletesen: L. NAGY 1972. 63–70. p.

27 Petrovác Gyula felszólalása. Nemzetgyűlési napló. 1922–1926. XXVII. k. 219. p.

28 Ezekben a választókerületekben az MSZDP 1922-ben a szavazatok több mint 40%-át megkapta.

29 SIPOS–DONÁTH 1999. 327. p.

ugyanazokra a pártlistákra lehetett szavazni, így a legarányosabb választásra akkor került sor.

d) A listaállítás feltételei: a választásokon induló pártok számának korlátozása

A Horthy-korszak fővárosi törvényhatósági választásain is alkalmazták a pártok „előszűrését”, azaz a listaállításához megadott számú szavazópolgár előzetes támogató aláírására volt szükség. Ez a szám 1920 és 1935 között mindvégig választókerületenként 1000 ajánlás maradt, figyelemreméltó stabilitást mutatva ezzel a gyakran változó egyéb szabályokhoz képest. Az ajánlási küszöb nominális meghatározása azt eredményezte, hogy mind területileg, az egyes választókerületek között, mind időben, az egyes választások között jelentős eltérések voltak abban a tekintetben, hogy a megkövetelt 1000 fő a választásra, azaz ajánlásra is jogosultak hány százalékát jelentette. A választások közötti különbségeket ebből a szempontból tovább növelte a választókerületeknek az előbb tárgyalt változása is. A 3. táblázat azt mutatja be, hogy a pártoknak a listaállításához a választójogosultak hány százalékának ajánlását kellett megszerezniük.

3. táblázat. Az ajánlási küszöbnek a választójogosultak számához viszonyított aránya 1920–1935 között

A választás éve	Az ajánlási küszöbök budapesti átlaga (%)	A választókerületi küszöbök szélső értékei	
		legmagasabb (%)	legalacsonyabb (%)
1920	2,96	6,33	1,12
1925	7,91	11,14	5,24
1930	5,91	10,98	2,43
1935	5,88	10,98	2,43

Az ajánlási küszöbök 1920-ban voltak a legalacsonyabbak: átlagosan a jogosultak 3%-ának támogatásával lehetett akkor listát állítani. 1925-ben ez a határ jelentősen megemelkedett, majdnem elérte a 8%-ot, hiszen a korábbi 10 helyett 22 választókerületre osztották fel Budapestet. Az 1930-as és az 1935-ös adatok (közel 6%) lényegében megegyeznek, mert mindkét esetben 14 választókerület volt, és a választójogosultak száma alig változott. 1935-ben az ajánlások összegyűjtése viszont az elavult, öt évvel korábbi választói névjegyzék használata miatt lényegesen nehezebbé vált.

Jól látható, hogy az egyes választókerületek között az ajánlási küszöbök tekintetében is nagy különbségek voltak. Arányaiban a legtöbb támogató aláírást értelemszerűen a kisebb kerületekben kellett összegyűjteni, ahol a választójogosultak száma alacsony volt. Az indulni kívánó pártoknak ezért a Belvárosban volt a legnehezebb

dolguk, 1925-től ott a választópolgárok több mint 10%-ának ajánlását meg kellett szerezniük. Hasonló volt a helyzet az 1930-ban leszűkült I. kerületben. E két kerületben háromnál több lajstrom soha nem is versengett a választásokon, pedig 1930-ban Budapesten a választókerületeknek több mint felében legalább hét párt indult el. Az alig több mint 9 000 választóval bíró Belvárosban és I. kerületben azonban hét párt indulásához – a minimum fölötti tartalékokat is beleszámítva – minden jogosult ajánlására szükség lett volna!³⁰ Ezzel szemben például Erzsébetvárosban és Józsefvárosban jóval könnyebbek voltak az indulási feltételek, ahol már a választók 2-3%-ának támogatásával lajstromot lehetett állítani.

1920-ban az arányaiban alacsonyabb ajánlási határ ellenére a tízből három kerületben (I., IX., X.) egyhangú választás történt,³¹ de ez inkább a sajátos politikai helyzet – a keresztény és liberális irányzatokra leszűkülő küzdelem és a szociáldemokraták távolmaradása – folytán következett be. A későbbi magas ajánlási küszöbök viszont egyértelműen az induló pártok számának korlátozását szolgálták. 1925-ben ezért nem volt véletlen a pártrendszer koncentrálódása: a három fő irányzat (a keresztény párt, a kormánypárti centrum és az ellenzéki liberális-szociáldemokrata szövetség), de csak a három, minden választókerületben megszerezte az indulás jogát. Az 1930-as választást viszont már éles versengés és sok párt küzdelme jellemezte. Ennek következtében csak a Keresztény Községi Párt és a megerősödött kormánypárt tudott mindenhol lajstromot állítani, míg az MSZDP-nek ez a Belvárosban, a liberálisoknak pedig (két pártjukat együtt véve) az I. és a XIV. kerületben nem sikerült.

Az elavult névjegyzék miatt az ajánlási rendszer korlátozó jellege 1935-ben erősebben érvényesült. Az 1930 után elköltözött, így az adott helyzetben ismeretlen lakóhelyű, nem elérhető választópolgárok létezését, ha jelentős számukat nem is, a lebonyolításért felelős fővárosi tisztviselők elismerték, s a rendelkezésre álló idő rövidségére hivatkoztak.³² Az előrehozott törvényhatósági választást ugyanis a fővárosi kormánypárt érdekeit szolgáló rövid határidők jellemezték: az ajánlások összegyűjtésére például alig tíz nap állt rendelkezésre.³³ A fővárosban hatalmon lévő két említett jobboldali erőnek természetesen ez akkor sem jelent akadályt, ellenben a szociáldemokrata párt a pesti (IV.) és budai elit körzetekben (I., XII.), míg az egyesült liberális ellenzék az I., a XII. és a XIII. kerületben végül nem tudott érvényes listát állítani. Ennek következtében a pártkínálat több helyen erősen leszűkült: a XII. kerületben például csak a két nagy jobboldali erő között lehetett választani, amit viszont a szavazók egy jelentős része, majdnem 15%-a érvénytelen voksával elutasított. Az ajánlásokkal kap-

30 Ezt a „problémát” az ellenzéki képviselők is szóvá tették. Fővárosi Közlöny, 1930. december 12. 2238. p.

31 A három kerület mindegyikében csak egy-egy kereszténypárti listát állították, így magára a szavazásra már nem is került sor.

32 Az ellenzék 58 000 fős adatával szemben hivatalosan 20 000 körülre becsülték az ilyen választók számát. A választást követően az ellenzéki képviselők 72 000 kézbesítetlen bolettáról (ajánlószelevényről) beszéltek. Fővárosi Közlöny, 1935. május 24. 923–924. p., illetve június 28. 1051. p.

33 Az igazolóválasztmány hirdetményei. Fővárosi Közlöny, 1935. május 24. 964. p.

csoportos anomáliákat a választást követő panaszok is jól mutatják: összesen tizenegy felszólamlást adtak be visszautasított ajánlások miatt, a legtöbbet – hármat – a XII. kerületben.³⁴

A magas ajánlási küszöbök a választópolgárok nagyfokú mozgósítását követelték meg a pártoktól már a tényleges szavazás előtt. Kiugró volt ebből a szempontból az 1930-as választási küzdelem, amikor a III., a XI. és a XII. kerületben a jogosultak minimum 45 %-ának biztosan szerepelnie kellett a különböző ajánlási íveken, miután mindegyik helyen hét-hét párt indult, azaz összesen legalább 7000 ajánlást nyújtottak be. Természetesen az összegyűjtött aláírások száma ennél mindenképpen magasabb volt, így a kerületek 15 000 körüli választójogosultjának akár jóval több mint fele támogathatta valamelyik lista indulását. Az 1930-as választásokról készült szociáldemokrata elemzés szerint Budapesten összesen 200 000 feletti ajánlást nyújtottak be, ami a választók több mint kétharmadát jelenti!³⁵ Az ajánlási rendszer az induló pártok számának korlátozásán kívül így alkalmas volt az ellenzéki szavazók beazonosítására, azaz egyfajta részleges „nyílt” szavazás alkalmazására is.³⁶

1945-ben a választásokon résztvevő pártok számát szintén korlátozták, azonban más eszközzel. Ajánlategyűjtés helyett az indulni szándékozó pártok jelentkezését az Országos Nemzeti Bizottság bírálta el, amely viszont az ideiglenes hatalmat gyakorló öt párt delegáltjaiból állt. A már 1944 végén megszerveződő pártokon kívül így további önálló indulók, például egyértelműen jobboldali pártok nem is voltak. Ennek következtében a korábbi keresztény és polgári irányzat képviselőjévé a fővárosban Független Kisgazdapárt válhatott.³⁷

A választási eredmények a választási rendszer függvényében

a) A választási részvétel

A választók részvételi döntését, azaz hogy elmennek-e a szavazni, sok politikai tényező is befolyásolhatja: maga az adott politikai helyzet; a választás tétje vagy tétnélkülisége, előre megjósolható eredménye; a „pártkínálat”; a pártok mozgósítása stb. A Horthy-korszak ebből a szempontból speciális volt, miután a fővárosi titkos választásokon kötelező volt a részvétel, s a szavazástól igazolatlanul távol maradókat a törvény

34 Az igazolóválasztmány az összes panaszt elutasította, arra hivatkozva, hogy a pártok a beadott 1000–1600 ajánlás ellenére csak 800–900 érvényes aláírással rendelkeztek. A kisebb jobboldali pártoknál akár az aláírások felét, több mint 800 darabot hamisnak nyilvánítottak. Az előírt ezres küszöböt legjobban az MSZDP közelítette meg a XII. kerületben (918 elfogadott ajánlás). Fővárosi Közlöny, 1935. szeptember 24. 1479. p. és a mellékletek (I–XIII.).

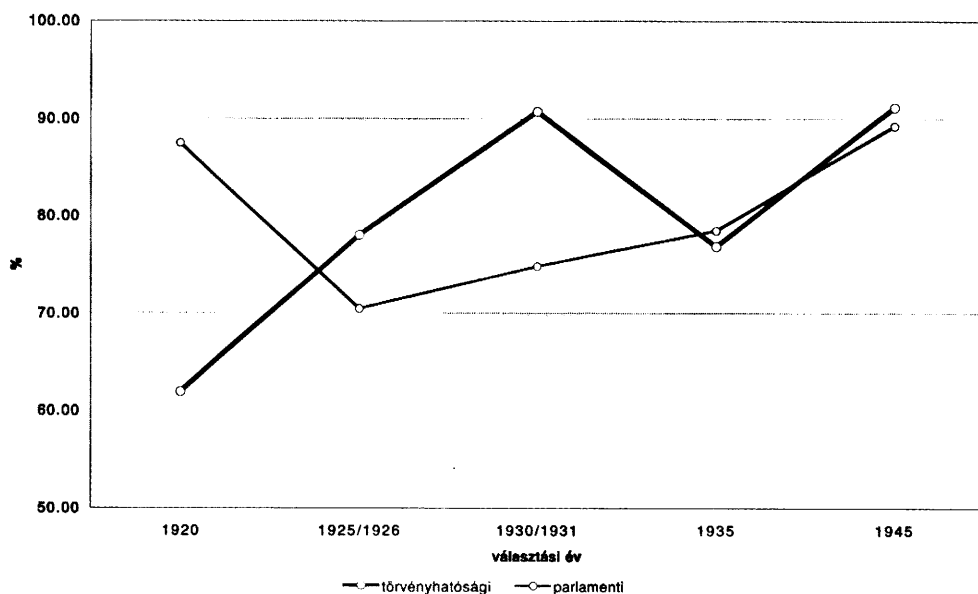
35 MÓNUS 1931. I. p.

36 Az ilyen irányú törekvésekre jó példa a kormány 1923-as törvényjavaslatának egyik el nem fogadott rendelkezése, amely szerint „az ajánlóív aláíróit az illető lajstromra leszavazottaknak kell tekinteni”. Nemzetgyűlés irományai. 1920–1922. VIII. k. 182. p.

37 Az FKGP fővárosi listáján helyt kapott például a Horthy-korszak kereszténypárti képviselője, Slachta Margit is.

pénzbüntetéssel fenyegette.³⁸ Ennek ellenére az egyes választásokat igen eltérő részvételi arányok jellemzik, azaz a felsorolt befolyásoló tényezők a kötelező jelleg mellett is érvényesültek, bár azok hatása nehezebben azonosítható. További problémát jelent a választói névjegyzékek gyakori pontatlansága, ami már a korszakban is sok ellenzéki kritikát kapott. Mindezek fényében az 1. diagramban szereplő – a törvényhatósági mellett az időben legközelebbi parlamenti választások budapesti vonatkozásaira is kiterjedő – adatok értékelésénél indokolt az óvatosság.³⁹

1. diagram. A részvételi arány változása Budapesten a parlamenti és a törvényhatósági választásokon 1920–1945 között



1920-ban fél év telt el a két típusú voksolás között, a januári nemzetgyűlésihez képest a júliusi törvényhatósági választáson mégis jóval alacsonyabb (62%) volt a részvételi arány, aminek legvalószínűbb oka a szűk pártkínálat mellett a „tét nélküli-

38 1920. évi IX. tc. 10. §, 1924. évi XXVI. tc. 10. § (11) és 1930. évi XVIII. tc. 17. §. (9). – Az indoklások szerint „a választóközönség akaratnyilvánítása csak akkor tekinthető tökéletesnek, ha a választóközönség minden tagja az őt megillető választói jogát tényleg gyakorolja is” (1920-as), illetve „a választásban való részvétel nemcsak jog, hanem polgári kötelesség is” (1930-as).

39 A választási adatok, eredmények forrásai: 1920: Nemzeti Újság, 1920. július 24. és THIERRING 1925. 131. p.; 1925: Bp. Statisztikai Évk. 1921–1924. 567–570. p.; 1930: MÓNUS 1931.; 1935: Budapest Főváros Levéltára (BFL) IV.1405. 95. d. és Bp. Statisztikai Évk., 1935. 134–137. p.; 1945: PIL 283. fond 28/22–36. ő.e. és 38/12. ő.e.

ség” volt. A tízből három választókerületben tényleges szavazásra nem is került sor, miután csak egy-egy kereszténypárti lista kapott elegendő számú ajánlást.⁴⁰ A keresztény-nemzeti irányzat győzelme nem volt kérdéses a liberális-demokrata erőkkal szemben, míg a szociáldemokrata párt a parlamenthez hasonlóan nem vett részt a törvényhatósági választáson sem, és szavazóikat a kötelező jelleg miatt érvénytelen voksolásra szólították fel. Amíg azonban januárban közel 80 000 érvénytelen szavazat (20%) született, addig júniusban már csak 22 000 (10%), ami a kieső, egyhangú választókerületek ellenére is jelentős visszaesést mutat. Az üres szavazólappal való tiltakozást tehát felváltotta a szavazástól való távolmaradás.

1925 májusában a főváros négy fő politikai irányzata részt vett a helyi küzdelemben, de a szociáldemokrata-liberális szövetség következtében a közvetlen választás három lehetőségre szűkölt. Az ellenzéki összefogás egyszerre adta a győzelem esélyét és jelentett problémát a résztvevők közötti jelentős ideológiai és társadalmi különbségek miatt, így a részvételre (az arány 78%-os volt), a mozgósítás sikerére gyakorolt hatása ellentmondásos lehetett. Az ezzel párba állított parlamenti választásra másfél évvel később, 1926 decemberében került sor, alacsonyabb választói aktivitással.

Az 1930. decemberi kiugró, 90% fölötti részvételi arányt több minden is magyarázza. A gazdasági válság nyomán megváltozott a politikai-társadalmi helyzet, amit a fővárosban az 1930. szeptemberi komoly munkástüntetés is jelzett. A választásra új pártok szerveződtek, amelyek a korábbinál jóval több helyen meg tudták szerezni az induláshoz szükséges ajánlásokat, így a szavazók a kerületek többségében hét pártra tudtak voksolni. Végül meg kell említeni a pontos névjegyzéket, amely közvetlenül a választás előtt, 1930-ban készült el több hónapos összeíró és ellenőrző munka révén. A fél évvel későbbi, 1931. június-júliusi országgyűlési választásokra viszont már visszaesett a budapestiek választási aktivitása.

1930-hoz képest az 1935. évi alacsonyabb részvételre is adódhatnak logikusnak tűnő magyarázatok. A törvényhatósági bizottság szerepének csökkenése, a két hónappal korábbi országgyűlési választás, az ellenzéki hatalomátvétel esélytelensége mind-mind indokolhatná a visszaesést. Ugyanakkor az elavult, öt évvel korábbi választói névjegyzék használata miatt nem tudhatjuk, hogy a valóságban hány szavazópolgárnak volt lehetősége egyáltalán a voksolásra, s így a részt vettek száma igazából milyen arányt mutat. Annyi biztos, hogy a hivatalos adatnál (77%) nagyobb volt a részvételi arány.⁴¹

1945-ben a szavazás kötelező jellegét eltörölték, ennek ellenére mind a törvényhatósági, mind a parlamenti választásokon igen magas, 90% körüli volt a részvételi arány. Ez nemcsak a világháború utáni új helyzettel, egy új kezdet lehetőségével magyarázható, hanem a társadalom nagy mértékű átpolitizálódásával is. Az új vagy újjászerveződő pártok nagy tömegpártokká váltak összességében milliós párttagsággal,

40 A 62%-os részvételi arány természetesen csak arra hét választókerületre vonatkozik, ahol volt szavazás.

41 Hasonlóan problémás az 1935-ös országgyűlési választás névjegyzéke és így részvételi adata is.

aminek köszönhetően jelentős mozgósító erővel bírtak. A pártok az októberi budapesti választást az egy hónappal későbbi országos voksolás főpróbájának tekintették, így természetesen már akkor is minden eszközt bevetettek potenciális szavazótáboruk aktivizálására.

b) A pártok, politikai irányzatok eredményei, és azok területi eloszlása

A pártok választási eredményeit két fő adattal lehet értékelni: a listán kapott szavazataránnyal, amely a pártnak a választók körében való támogatottságát mutatja, valamint a szavazatok alapján kapott mandátumok számával (arányával). Az arányos, listás választási rendszerek célja, hogy e két mérőszám közel azonos legyen, azaz minden párt a szavazatarányának megfelelően részesedjen a mandátumokból.

4. táblázat. A választásokon szerzett szavazat- és mandátumarány közötti különbségek az egyes pártok esetében 1925–1945 között

	1925			1930			1935		
	arányok (%)		különbség (%pont)	arányok (%)		különbség (%pont)	arányok (%)		különbség (%pont)
	szava- zat	mandá- tum		szava- zat	mandá- tum		szava- zat	mandá- tum	
Keresztény Községi Párt (KKP)	36,65	36,40	-0,25	27,39	30,67	3,28	27,12	30,56	3,43
EKPP/EP/NEP (kormánypártok)	8,73	9,20	0,47	12,44	14,00	1,56	25,49	26,85	1,36
Keresztény Ellenzék				6,79	6,67	-0,12	2,73	3,70	0,98
Demokrata Blokk	52,08	51,20	-0,88						
MSZDP				27,40	24,67	-2,74	22,27	19,44	-2,82
Nemzeti Szabad- elvű Párt (NSZP)	1,95	2,40	0,45	11,03	9,33	-1,69			
Nemzeti Demok- rata Párt (NDP)				10,50	10,67	0,17			
Egyesült Polgári Ellenzék (EPEL)							19,58	16,67	-2,92

A választásokon induló főbb pártok, szövetségek	1945		
	Arányok (%)		Különbség (százalékpont)
	szavazat	mandátum	
Kisgazdapárt (FKGP)	50,54	50,42	-0,12
Dolgozók Egységfrontja (DEF)	42,76	42,92	0,16
Polgári Demokrata Párt (PDP)	3,83	3,75	-0,08
Nemzeti Parasztpárt (NPP)	2,01	2,08	0,07
Magyar Radikális Párt (MRP)	0,86	0,83	-0,03

A 4. táblázatból⁴² egyértelműen kiderül, hogy míg 1945-ben az említett cél megvalósult, addig a Horthy-korszak választásainál, főleg 1930-ban és 1935-ben, megjelenik az aránytalan választókerületi beosztás „eltérítő” hatása.⁴³ A KKP – és kisebb mértékben az aktuális fővárosi kormánypárt – szavazatarányánál nagyobb mértékben kapott választott képviselői helyeket a bizottságban, míg a szociáldemokrata és liberális ellenzék mandátumaránya rendre elmaradt társadalmi támogatottságától. Ráadásul az ellenzéki szavazatarányoknál figyelembe kell vennünk, hogy a főváros nem minden kerületében lehetett ilyen pártokra szavazni a korábban bemutatott szigorú ajánlási rendszer miatt. Ennek ellenére, a titkos szavazásnak köszönhetően a fő politikai irányzatok eredményei, azok változásai elemezhetők, amihez a 2. diagram (és a hozzá tartozó 5. táblázat) ad segítséget.⁴⁴

5. táblázat. A pártok besorolása a három fő politikai irányzatba 1925–1945 között

Irányzatok	1925	1930	1935	1945
Jobboldal	KKP EKPP	KKP EP KE	KKP NEP KE	FKGP
Baloldal	DBL	MSZDP	MSZDP	DEF

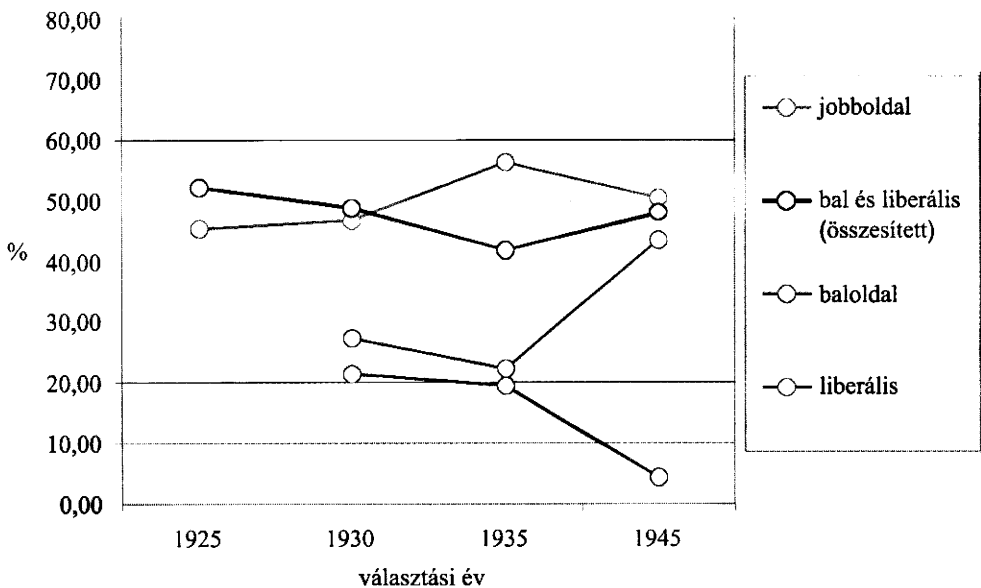
42 Az 1920-as választás esetében a (táblázathoz is) szükséges adatok nem állnak teljes körűen rendelkezésre. Az áttekinthetőség érdekében a Horthy-korszak kisebb, csak néhány választókerületben induló pártjai nem szerepelnek.

43 1925-ben a korábban bemutatott, eltérő választókerületi beosztásnak és az ellenzéki pártok közös listán való indulásának köszönhetően volt arányosabb a rendszer.

44 A pártrövidítéseket lásd a 4. táblázatban, továbbá DBL: Demokratikus Blokk, KE: Keresztény Ellenzék.

Irányzatok	1925	1930	1935	1945
Liberális	DBL	NSZP NDP	EPEL	PDP MRP

2. diagram. A fő politikai irányzatok összesített szavazatarányai a fővárosi törvényhatósági választásokon 1925–1945 között



A bal-liberális és jobboldali megosztottság nagyfokú stabilitást és kiegyenlített erőviszonyokat mutat. Ez alól kivétel a diagramon nem szereplő 1920-as választás, ahol az MSZDP távolmaradása és a forradalmak utáni helyzet következtében a keresztény pártok jelentősen több szavazatot kaptak, mint liberális ellenfeleik.⁴⁵ Ezt követően a jobboldali pártok összesítve rendre 50% körüli szavazatarányt értek el. A stabilitás ezen túlmenően az eredmények területi megoszlásában is tetten érhető. Az egyes pártok Budapest különböző helyein igen eltérően szerepeltek: bizonyos választókerületekben és szavazókörökben messze a fővárosi átlaguk felett, máshol pedig jóval alatta. A legrészletesebb adatokat vizsgálva kiderül, hogy az ilyen „kiugró” szavazókörök jórészt nemcsak összefüggő területeket alkotnak, azaz nem véletlensze-

45 A korabeli elemzések szerint az egyes kerületekben 1920-ban még más-más néven induló keresztény pártok összesítve 70% körüli eredményt értek el. THIRRING 1925. 131–132. p. és PÁSZTOR 1922. 113. p.

rú az elhelyezkedésük, hanem választásról választásra ugyanazok maradnak.⁴⁶ Ezt a stabilitást alátámasztják a szavazóköri eredményekkel elvégzett kétváltozós korrelációs számítások is, amelyek az egymást követő választások eredményei között szignifikáns összefüggést mutatnak: (a négy fő irányzat közül) a legerősebbet a liberálisok, a leggyengébbet a fővárosi kormánypártok esetében.⁴⁷

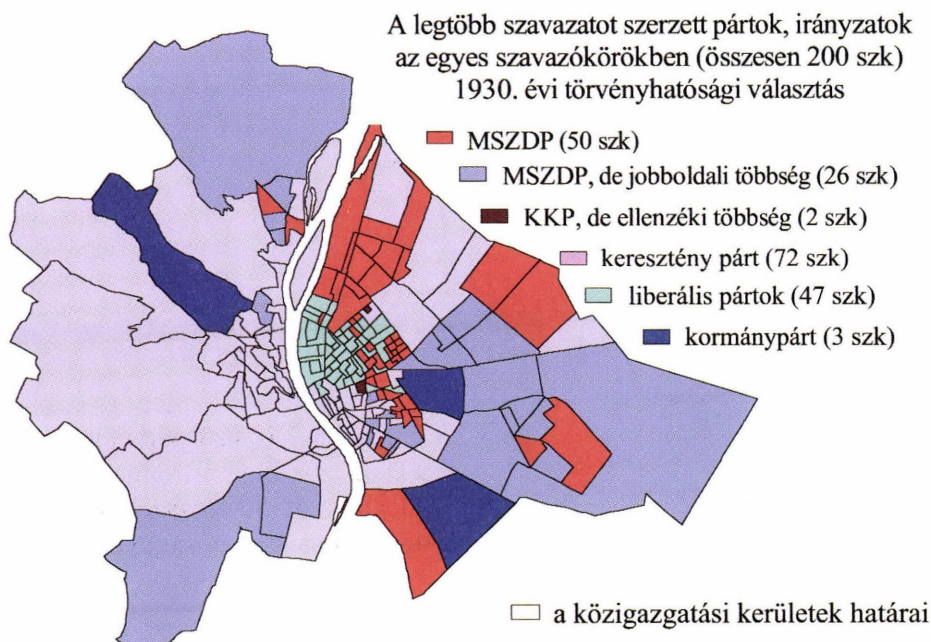
A jobboldalnak a Horthy-korszakban két fő pártja volt: a Wolff Károly vezette KKP és az egyre növekvő befolyású fővárosi kormánypártok. Az 1920-as években érzékelhető különbség volt a radikálisabb politikát folytató, illetve követelő kereszténypárt és a bethleni irányvonalat követő, a korábbi liberális politikusok egy részét integráló mérsékelt centripárt között. Gömbös Gyula miniszterelnök fővárosi színrelépésével ez a helyzet megváltozott, s 1935-re nemcsak a támogatottságbeli, de az ideológiai különbség is csökkent, miközben a két erő közötti választási rivalizálás megmaradt. A jobboldal legjobb eredményeit stabilan a belső budai városrészekben érte el – az 1930-as I. kerületben, Vízivárosban és a XI–XII. kerületek belső részein (például Németvölgy, Gellérthegy, Lágymányos), – továbbá a pesti ún. Tisztviselőtelepen. Buda további területeire, valamint a Belvárosra, Belső-Józsefvárosra és -Ferenfvárosra is jóval az átlag feletti szavazatarányok jellemzők. Mindez jól mutatja, hogy a jobboldali pártok a magas társadalmi státuszú, elit városrészekben, jellemzően az úri polgárság, a keresztény értelmiségiek és köztisztviselők családjai által lakott területeken szerepeltek a legjobban. Ez természetesen közel sem azt jelenti, hogy a szavazók kizárólag ezekből a rétegekből kerültek volna ki, hiszen például 1930-ban a felsorolt területek egy részén a szavazatok több mint 70%-át is megkapták! Az említett két párt bázisa általában hasonló volt, az eltérések közül kiemelhető, hogy már az 1930-as, de főleg az 1935-ös, Gömbös-féle kormánypárt a fentiekben túlmenően Kőbányán és Külső-Ferenfvárosban is igen jó eredményeket tudott elérni.⁴⁸ Az irányzat leggyengébb összefüggő területe Teréz- és Erzsébetváros volt, azon belül is inkább a városközpont és a nagykörút közötti részek. A fővárosi Kisgazdapártot egyértelműen a jobboldalhoz lehet sorolni szavazatainak 1945-ös területi megoszlása alapján. A legjobb szavazóköröknek, amelyekben a párt a szavazatok több mint 75%-át kapta, túlnyomó többsége egy nagyjából összefüggő terület alkot a már említett belső budai részekben, míg Pesten egy kisebb, belső-józsefvárosi kisgazda tömb rajzolódik ki (a Kálvin-tér közvetlen közelében). A párt leggyengébben Belső-Erzsébetvárosban, főleg a Király utca környékén, valamint Újlipótvárosban és Angyalföldön szerepelt.

46 A Politikatörténeti Intézet „Budapest Választási Atlasza” kutatásának keretében az 1925–1945 közötti parlamenti és törvényhatósági választásokról szavazóköri szintű térképek készültek. Az alábbi leírás és elemzés ezek felhasználásával készült.

47 Az 1925., 1930. és 1935. évi törvényhatósági, valamint az 1926. és 1931. évi országgyűlési választások 200–200 budapesti szavazókörére kiterjedő vizsgálatban az egyes irányzatok korrelációs együtthatói a következők: 1. liberálisoknál 0.88 és 0.99 közötti; 2. MSZDP: 0.85 és 0.93 közötti; 3. keresztény pártoknál: 0.75 és 0.90 közötti; 4. kormánypártoknál: 0.53 és 0.83 közötti értékek.

48 1935-ben a NEP a városrészekben a legerősebb párttá is vált, megelőzve a szociáldemokrata és a keresztény pártot.

1. térkép. Az egyes szavazóköri körökben legtöbb szavazatot szerzett pártok (irányzatok) az 1930. évi törvényhatósági választáson⁴⁹



A baloldalt a Horthy-korszakban a szociáldemokraták képviselték. Támogatottságuk 1920-as távolmaradásuk után 1925-ban is „rejtve” maradt, miután választási szövetségben indultak a liberálisokkal. A némileg gyengébb 1930-as és főleg az 1935-ös eredménynél azonban figyelembe kell venni az akkori választási rendszer korlátozó tényezőit, azt, hogy előbb egy, majd három kerületben nem lehetett a pártra szavazni, továbbá az 1935-ös névjegyzék említett problémáját. Az MSZDP legstabilabb bázisa a munkáskerületnek számító Angyalföld (XIII.)⁵⁰ volt, ezen kívül igen jó eredményeket ért el Erzsébet- és Józsefváros külső területein, Zugló (XIV.) és Kőbánya egyes részein.⁵¹ Leggyengébben a Belvárosban szerepelt, ahol már 1930-ban és

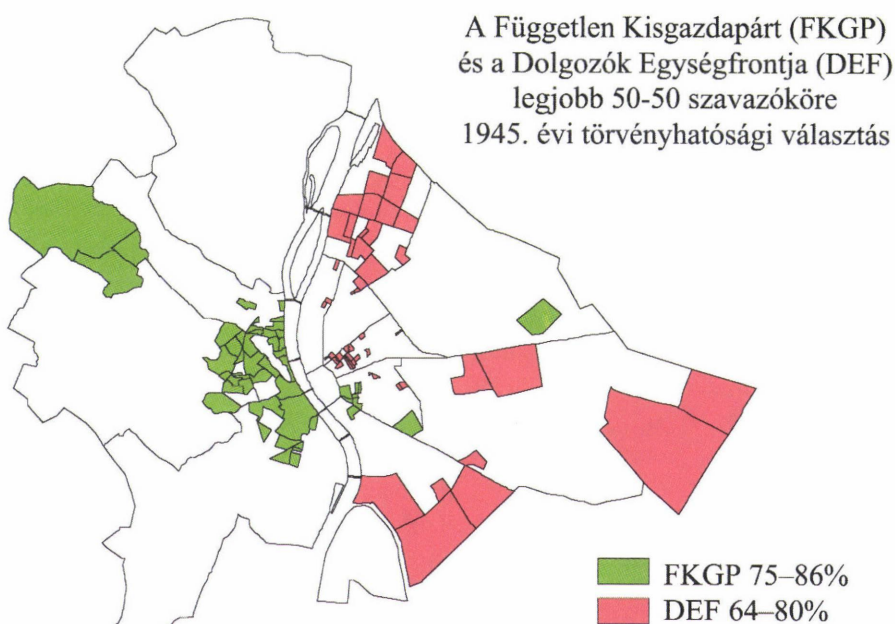
49 A térképeken nem az egyes szavazóköri körök területének nagysága számít, mert megközelítőleg mindegyikben ugyanannyi választójogosult van. A fontos az, hogy hány darab szavazókör tartozik egy-egy párthoz, s azonos párthoz tartozók hol, melyik városrészben csoportosulnak.

50 1930 és 1950 között a XIII. kerület csak Angyalföld városrészből állt, a később hozzácsatolt Újlipótváros akkor még az V. kerület része volt.

51 Az 1930. évi kiugró zuglói eredménynél (45%) azonban figyelembe kell venni, hogy miután liberálisok e kerületben nem tudtak listát állítani, így az MSZDP volt az egyetlen ellenzéki erő, amelyre szavazni lehetett.

1935-ben sem tudott listát állítani, valamint az I. és XII. kerületben, ahol 1935-ben nem fogadták el a párt ajánlásait.⁵² 1945-ben a közös listával (DEF) induló szociáldemokraták és kommunisták előzetes várakozásaikhoz képest gyengébb, de a korábnál jobb, 40% fölötti eredményt értek el. A választójog korábbi korlátozása inkább a baloldalt sújtotta,⁵³ így az 1945. évi jogkiterjesztés hatására nem meglepő az irányzat támogatottságának növekedése. 1945-ben Angyalföld és Belső-Erzsébetváros nagy része, továbbá néhány külső-ferencvárosi, külső-józsefvárosi és kőbányai szavazókör alkotja a legjobb területeket, ahol a szavazatok 64–80%-át szerezte meg a közös lista. A munkások által lakott városrészek mellett tehát a baloldal egyik fő bázisává a háború után Belső-Erzsébetváros, a korábban a zsidó kispolgárság lakhelyének számító negyed⁵⁴ vált.

2. térkép. A munkáspártok (DEF) és a kigazdák legjobb 50-50 szavazóköre (területi elhelyezkedése) az 1945. évi törvényhatósági választáson⁵⁵



⁵² 1930-ban az I. kerületben még 25%-ot kapott az MSZDP, de ezt szintén liberális listák nélküli szavazáson.

⁵³ 1935-ben a jogosultak aránya a budai elit, jobboldali I. kerületben 41%, míg Angyalföldön 18%, azaz a különbség több mint kétszeres volt.

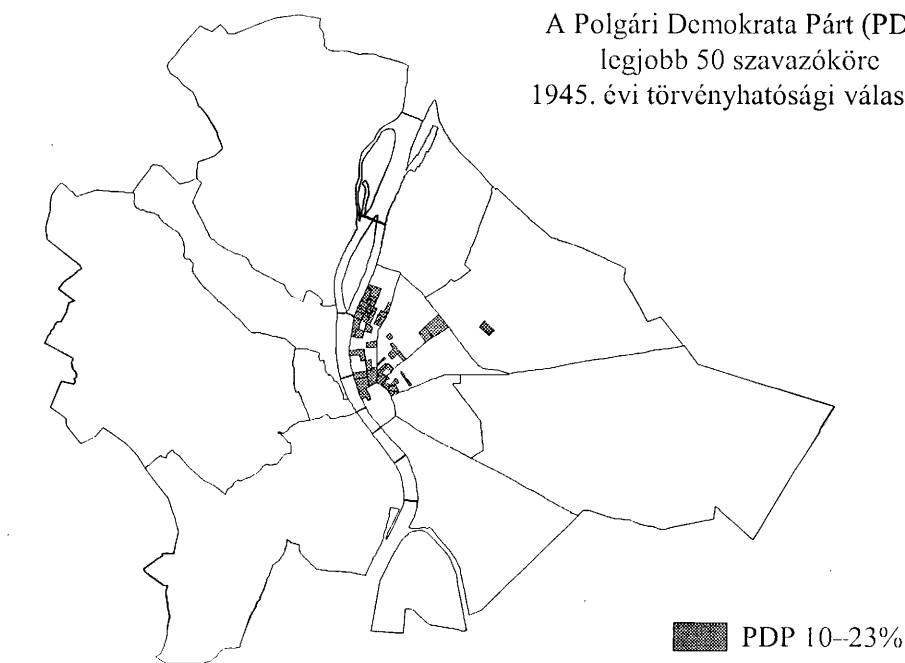
⁵⁴ ZEKE é.n. 337. p.

⁵⁵ Lásd a 45. lábjegyzet figyelmeztetését, azaz a külső részek néhány nagy területű szavazókörénél (FKGP: a XII. kerület ÉNY-i részén, DEF: Kőbányán és Külső-Ferencvárosban) fontosabb a belső területeken (FKGP: Buda, DEF: Erzsébetváros) elhelyezkedő sok (kis méretű) szavazókör.

A liberális pártok és politikusok lényegében csak egy alkalommal, 1935-ben indultak közös listával a választásokon. Az 1920-as években mind a jobboldallal közös listákban és pártokban, mind ellenzékiként, önállóan vagy a szociáldemokratákkal szövetségben megtaláljuk őket. Ezen felül 1930-ban a két jelentős liberális párt (NSZP és NDP) önállóan is részt vett a választási küzdelemben. Emiatt nehéz megadni magának az irányzatnak a pontos támogatottságát, de a Horthy-korszakban egy 20% körüli stabil bázis egyértelműen kivethető, ami viszont egy igen magas fokú területi koncentrációval jár együtt. A főként zsidó származású nagypolgárság, értelmiség és magántisztviselői réteg legjellemzőbb lakóhelyeinek számító⁵⁶ Lipót- és Újlipótváros (V. kerület), valamint Teréz- és Erzsébetvárosnak (VI–VII.) elsősorban a nagykörúton belüli részeken kiugróan magasak voltak a liberális szavazatarányok, míg a főváros külső területein minimálisak. A világháború utáni új liberális pártoknál is megmaradt ez a speciális területi megoszlás, viszont 1945-ben nemcsak arányaiban, de nominálisan is kevesebb szavazatot kaptak. Ebben a háború alatti változásokon és jelentős emberveszteségen túl az is szerepet játszott, hogy az akkori liberális pártoknak lényegében nem sikerült új választói rétegeket megnyerniük. A magyaránnyú jogkiterjesztés viszont megszüntette ezen irányzat támogatóinak a szavazók körében való korábbi felülreprezentáltságát, aminek következtében a liberálisok a kisebb politikai pártok közé kerültek a fővárosban is.

3. térkép. *A liberális Polgári Demokrata Párt legjobb 50 szavazóköre az 1945. évi törvényhatósági választáson*

A Polgári Demokrata Párt (PDP)
legjobb 50 szavazóköre
1945. évi törvényhatósági választás



⁵⁶ ZEKE é.n. 337–339. p.

A törvényhatósági bizottság közgyűlése

a) A nem általános választással bekerülő bizottsági tagok

Az eddigiekben az általános választásokról esett szó, amelyeken a pártok listái és jelöltjei küzdöttek egymással a képviselői helyekért.⁵⁷ A főváros törvényhatósági bizottságába azonban nemcsak az általános választói akarat elve alapján lehetett bekerülni. A Horthy-korszakban a választói akarat nemkívánatos „ingadozásainak” korrekcióját, az esetlegesen megerősödő „szélsőséges” irányzatok térnyerésének korlátozását szolgálta az olyan bizottsági tagok részvétele, akik más módon, delegálás, kormánykincvezés vagy a (jobboldali többségű) közgyűlés választása alapján kerültek be. Nem általánosan választott képviselőket 1945-ben is találunk, de a korábbi korszakhoz képest jóval kisebb arányban, ahogy azt a 6. táblázat mutatja.⁵⁸

6. táblázat. A fővárosi törvényhatósági bizottság közgyűlésén szavazati joggal rendelkező tagok száma és aránya 1920–1945 között

Alakuló közgyűlés dátuma	Összes tag száma (N)	Általánosan választott tagok		Nem ált. választott tagok	
		száma (N)	aránya (%)	száma (N)	aránya (%)
1920.07.28.	284	240	84,51	44	15,49
1925.06.17.	310	250	80,65	60	19,35
1931.01.22.	229	150	65,50	79	34,50
1935.06.28.	182	108	59,34	74	40,66
1945.11.28.	250	240	96,00	10	4,00

A dualizmus kori 400 tagú,⁵⁹ felerészt virilistákból álló bizottság létszámának radikális, 200 főre történő leszállítását már az 1920-as törvénytervezet is megcélozta.⁶⁰

57 A Politikatörténeti Intézet „Budapest Választási Adattára” kutatásának keretében folyik a fővárosi képviselők adatbázisának összeállítása (közgyűlési jegyzőkönyvek, almanachok és korabeli újságok alapján). A bizottsági tagok különböző jellemzőiről, megoszlásairól szóló alábbi elemzés e kutatás első eredményeit mutatja be.

58 Az egyre bonyolultabbá váló törvényi rendelkezések, delegálások, kinevezések és átmeneti intézkedések miatt a nem általánosan választott bizottsági tagok pontos száma mindig csak egy konkrét időpontra állapítható meg, egész ciklusokra nem. A táblázat a választások után létrejövő új közgyűlések számarányait mutatja be. A vizsgálatnál fő szempontnak a közgyűlési szavazati jogot tartottam, ezért 1920-ban bekerültek az azzal rendelkező fővárosi főtisztviselők is, akik a hivatalos tagságot csak az 1924-es törvényben kapták meg.

59 Ehhez hozzáadódnak még az 1873 óta szavazati joggal bíró fővárosi főtisztviselők is.

60 Nemzetgyűlési irományai, 1920–1922. I. k. 206–212. p. (a 32. sz. törvényjavaslat) és 213–221. p. (indoklás).

A racionalizálást és korszerűsítést hirdető, az európai és észak-amerikai világvárosok hasonló testületeinek jóval alacsonyabb méretével érvelő terv megvalósítását azonban hosszú ideig meggátolták a politikai, párt- és képviselői érdekek. 1920-ban az eredetileg tervezettnél kisebb csökkentésre került sor, majd 1925-re 10%-kal még nőtt is a képviselők száma. Végül 1935-re két lépcsőben 200 alá süllyedt a bizottság létszáma, de addigra az összetétele jelentősen megváltozott. A táblázatból egyértelműen kiolvasható a tendencia: a nem általánosan választott tagok arányának számottevő növekedése, a kezdeti 15,5%-os értékről az 1935-ös 40% fölért. Fő csoportjaik a következők voltak:

- a tisztük, főleg állami állásuk alapján tagok, akik a kormány kinevezettjeinek tekinthetők;
- a városházi főtisztviselők, akiket a korszakban mindvégig jobboldali többségű közgyűlés választott meg;
- az érdekképviselői csoportok, elsősorban kamarák képviselői, akik eleinte államfői kinevezéssel, majd 1930-tól szintén közgyűlési választás révén kerültek be;
- az örökös tagok, akiket a közgyűlés először 1930-ban választott meg a „közélet területén érdemeket szerzett fővárosi polgárok sorából”.⁶¹

Láthatjuk tehát, hogy a nem általános választással bekerülő tagok csoportjai szinte teljes mértékben a jobboldal – és bizonyos mértékben az országos kormányzati hatalom – érdekeit szolgálták. A fővárosi pártok és irányzatok közötti, az általános választói akaratot tükröző erőviszonyok megfelelő „korrigálására” ez volt a leghatékonyabb eszköz, így a választások politikai kockázata jelentősen csökkent, a létrejövő új közgyűlések összetétele pedig részben előre tervezhetővé vált. Ebből a szempontból fontos állomás volt az 1930-as szabályozás, amikor a nem általánosan választott tagok rendszerét hosszabb távra, tudatosan alakították át. A fővárosi törvénytervezet minisztertanácsi tárgyalásán elégedetten állapíthatta meg az előadó belügyminiszter, hogy „a törvényhatósági bizottságnak az elől megjelölt alkotóelemekből való összeállítása révén még abban az igazán kedvezőtlen esetben is 12 főnyi többsége lesz a nemzeti és valláserkölcsei alapon álló pártoknak, ha az ellenkező világfelfogású pártok a választott tagok számának 70%-át érnék el”.⁶² Bár a városházát irányító jobboldal ennél 1930-ban (is) jobban szerepelt, hiszen a 150 választott képviselői helyből 67-et megszerezett, de az abszolút többség eléréséhez szüksége volt a nem általánosan választott tagokra is, akik közül több mint öt-

61 1930: XVIII. tc. 23. § (2). A közgyűlési szavazásra még az 1930. decemberi általános törvényhatósági választás előtt sort kerítettek: a két szövetséges jobboldali párt, a keresztény községi és a fővárosi kormánypárt táborából 10-10, a liberális ellenzékiek közül két fő került be. HORVÁTH 1980. 285. p.

62 SIPOS–DONÁTH 1999. 328. p.

venen tagjai voltak a keresztény pártnak vagy a fővárosi kormánypártnak, míg ellenzékieknek csak egy vallotta magát.⁶³

1945-ben az általános választói akaratot nem kívánták felülírni ilyen eszközökkel, ugyanakkor az újra nagyobb létszámú, 250 fős bizottságban helyet biztosítottak 10 képviselőnek „az ország fővárosának pártokon kívül álló szellemi és közéleti vezetői közül”. Az újonnan létrejött közgyűlés alakuló ülésén került sor a megválasztásukra, az előzetes pártegyeztetések révén közel egyhangúnak minősülő szavazataránnyal.⁶⁴

b) A női képviselők száma és aránya

Az új törvények alapján 1920-ban a nők rendelkeztek mind az aktív, mind a passzív választójoggal, azaz választók és választhatók lettek Magyarországon és Budapesten is. A parlamenti és fővárosi képviselők 1920-as megjelenése után azonban történt még kísérlet a jogkiterjesztés visszavonására. A belügyminiszter által benyújtott 1924-es törvényjavaslat megszüntette volna a nőknek a fővárosi törvényhatósági bizottságba történő választhatóságát, „mert az önkormányzati képviselők túlnyomó részben közigazgatási hatáskört töltenek be, tehát olyan természetű működést fejtenek ki, amely a női élet-hivatástól távol áll”, és „ilyen kívánságnak nincs is gyökere a közönség körében”.⁶⁵ E javaslat a törvényalkotási folyamatban elbukott, így a Horthy-korszak minden fővárosi választásán szereztek mandátumot női jelöltek, bár csak kis számban (7. táblázat).

7. táblázat. A fővárosi törvényhatósági bizottságba megválasztott női képviselők száma és aránya 1920–1945 között

A választás éve	A választott képviselők száma (N)	A megválasztott női képviselők	
		száma (N)	aránya (%)
1920	240	5	2,08
1925	250	6	2,40
1930	150	7	4,67
1935	108	2	1,85
1945	240	28	11,67

63 A fővárosi főtisztviselők pártonkívülinek vallották magukat, de közgyűlési kinevezésük okán leg-többjük szintén a jobboldal táborához sorolható. Az 1931-ben megalakult teljes testület pártmegoszlását közli: WILDNER 1931. 541. p. (Az ott közöltekkel ellentétben 150 választott képviselőből a Nemzeti Szabadelvű Párthoz 14, a Keresztény Ellenzékhez 10 fő tartozott, így jön ki az 1 ellenzéki (szabadelvű), nem általánosan választott bizottsági tag.)

64 A megválasztott 10 fő: Ágoston Péterné, Csorba János, Harrer Ferenc, Hedri Endre, Károlyi Mihály, Kmetty János, Lukács György, Rassay Károly, Szladits Károly, Verebély László. BFL. Közgyűlési jegyzőkönyvek. Az 1945. november 28-iki alakuló közgyűlés. 130. szám, 404–405. p.

65 Nemzetgyűlési irományai. 1922–1926. VIII. k. 192. p.

1945-ig egy kivétellel⁶⁶ csak a keresztény és a szociáldemokrata párt soraiban találunk képviselőnőket, ami hozzájárult ahhoz, hogy a nők aránya mindvégig 5% alatt maradjon. Az egész bizottságot tekintve ráadásul még alacsonyabb értékeket kapnánk, mert a nem általánosan választott tagok közül szinte teljesen hiányoztak a nők.⁶⁷ 1945-ben jelentősen megnőtt a számuk, ugyanakkor az egyes pártok között ebben a tekintetben is találunk különbséget. A kommunista párt belső utasítása szerint képviselőjelöltjeik 15%-ának nőnek kell lennie,⁶⁸ s ez a kvóta a fővárosban nemcsak összes jelölt körében, hanem a bejutottak, azaz a képviselők között is megvalósult (17%). A női arány a szociáldemokratáknál 12%, a kisgazdáknál 11% lett, míg a kisebb pártoknál, a parasztpártiaknál és a liberálisoknál nem jutott hely a nőknek. Jellemző, hogy a fővárosi pártlistákon az első női jelölt hányadik helyre került: a munkáspártoknál az első tízben (SZDP 2., MKP 9.),⁶⁹ az agrárpártoknál az első húszban (NPP: 11., FKGP: 16.), míg a liberálisoknál esélytelen helyeken (MRP: 28., PDP: 44.).⁷⁰ 1945-ben a teljes bizottságban is megmaradt női képviselők 10% fölötti aránya, miután a tíz utólag megválasztott „szellemi és közéleti vezető” közül egy nő volt.

c) A régi és új bizottsági tagok aránya

Végül érdemes még röviden kitérni arra, hogy a választás után megalakuló bizottságokban milyen volt az általános választással bekerülő tagok között a régiek és újak aránya. A 3. *diagram* a régi, azaz egy korábbi választáson is mandátumot szerzett képviselők arányának változását mutatja be.

66 Szentirmai Imréné, eredetileg demokratapárti politikusnő 1925-ben a közös baloldali-liberális listán szerzett mandátumot, majd a városházi kormánypártba (EKPP) átülve 1930-ig volt képviselő. GYÖRGY 1930.

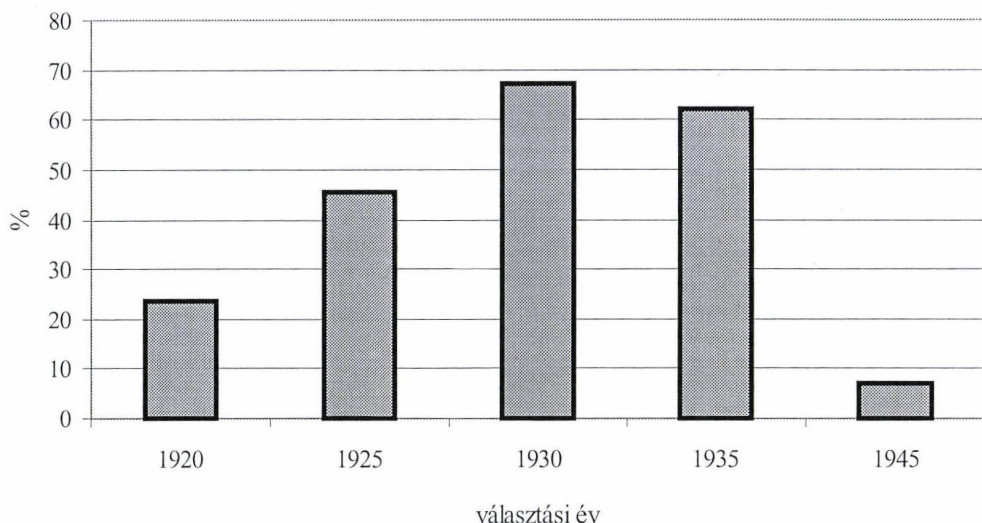
67 1931-ben egy ilyen képviselőnő volt, az örökös tagok között. GYÖRGY 1931.

68 BALOGH 1975.

69 A választás előtt készült külön kommunista és szociáldemokrata lista: PIL 274. fond 9/16. ö.c. és 283. fond 28/19. ö.c.

70 A többi párt jelöltlistája: PIL 274. fond 9/16. ö.c.

3. diagram. Az általánosan választott képviselők közül
a régi tagok aránya 1920–1945 között



Természetesen a két „rendszerváltás” utáni, az 1920-as és még inkább az 1945-ös választások esetében a legalacsonyabb a régi képviselők aránya. 1920-ban a jelentős cserélődést a keresztény pártok sikere okozta, mert soraikban az újak aránya összesítve több mint 85% volt, szemben a kisebbségbe került liberális-demokrata irányzat képviselőivel, akiknek majdnem fele már a dualizmus idején is tagja volt a fővárosi közgyűlésnek. 1945-ben a kevés régi képviselő inkább a fővárosi előzményekre támaszkodó polgári demokrata (liberális) és szociáldemokrata párt révén került be, de a kisgazdák soraiban is találunk korábbi (jobboldali) közgyűlési tagokat. A Horthy-korszak másik három választásánál az arányok jóval kiegyenlítettebbek, de 1925-ben elsősorban a szociáldemokraták fővárosi megjelenésének köszönhetően még jelentős a cserélődés. 1930-ban volt a legmagasabb a régi képviselők aránya, miután a legtöbb mandátumot szerző pártoknál, a KKP-nél és az MSZDP-nél stabil politikusi gárda alakult ki a fővárosban. Ez az MSZDP esetében meg is maradt, 1935-ben a jelentősen csökkentett létszámú közgyűlésbe bekerülők között csak régi képviselőket találunk, míg a szintén ellenzéki egyesült liberális pártnál is csak néhány új tag volt. Gömbös Gyula fővárosi politikájának következtében a jobboldalon viszont átrendeződés zajlott le a két választás között, amely nemcsak a fővárosi kormánypártot (NEP) érintette (a képviselők több mint 70%-a új volt), de kisebb mértékben a rivális keresztény pártot is.

Hivatkozott források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

IV.1405. Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Központi Választmányának iratai

Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL)

274. fond Magyar Kommunista Párt iratai

283. fond Szociáldemokrata Párt iratai

Hivatkozott irodalom

- | | |
|----------------------------------|---|
| BALOGH 1975. | BALOGH SÁNDOR: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945–1947. Kossuth, Budapest, 1975. |
| BREINICH 1990. | BREINICH GÁBOR: A főváros képviselői szerve: A törvényhatósági bizottság. In: Összeállítás a budapesti közigazgatási önkormányzat múltjából. Szerk. LÖRINCZ LAJOS. Budapest, 1990. 35–55. p. |
| Bp. Statisztikai Évk. 1921–1924. | Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, XIII. évfolyam, 1921–1924. Budapest, 1925. |
| Bp. Statisztikai Évk. 1935. | Budapest Székesfőváros Statisztikai Évkönyve, XXIII. évfolyam, 1935. Szerk. ILLYEFALVI I. LAJOS. Budapest, 1935. |
| GYÖRGY 1930. | Amíg városatya lettem... A főváros főtisztviselőinek és a törvényhatósági bizottság tagjainak önéletrajzgyűjteménye fényképekkel. Szerk.: GYÖRGY ENDRE. Budapest, 1930. |
| GYÖRGY 1931. | Amíg városatya lettem... A főváros főtisztviselőinek és a törvényhatósági bizottság tagjainak önéletrajzgyűjteménye fényképekkel. [2. kiadás]. Szerk. GYÖRGY ENDRE. Budapest, 1931. |
| HORVÁTH 1980. | Budapest története. V. k. A forradalmak korától a felszabadulásig. Szerk. HORVÁTH MIKLÓS. Budapest, 1980. |
| IGNÁCZ 2005. | IGNÁCZ KÁROLY: A hatalom eszközei a választói akarat „korrigálására”. A törvényhatósági választási rendszer elvei és gyakorlata Budapesten a Horthy-korszakban. In: Múltunk, L. (2005) 1. sz. 210–237. p. |

- L. NAGY 1972. L. NAGY ZSUZSA: A budapesti liberális ellenzék 1919–1944. Akadémiai, Budapest, 1972.
- MÓNUS 1931. MÓNUS ILLÉS: Az 1930. évi budapesti törvényhatósági választások statisztikája. In: Szocializmus 1931. 1. sz. 1–17. p.
- PÁSZTOR 1922. PÁSZTOR MIHÁLY: A „kurzus” a városházán. In: Szocializmus 1922. március. 112–116. p.
- SIPOS–DONÁTH 1999. „Kelet Párizsától” a „bűnös városig”. Szöveggyűjtemény Budapest történetének tanulmányozásához. II. k. 1930–1990. Összeáll., szerk. SIPOS ANDRÁS – DONÁTH PÉTER. Budapest, 1999.
- SZEKERES 1972. Források Budapest történetéhez. III. k. 1919–1945. Szerk. SZEKERES JÓZSEF, BFL, Budapest, 1972.
- SZENTGÁLI 2002. SZENTGÁLI ZSOLT: A Keresztény Községi Párt történetéhez. In: Múltunk, XLVII. (2002) 1. sz. 234–242. p.
- THIRRING 1925. THIRRING GUSZTÁV: A budapesti községi választások. In: Magyar Statisztikai Szemle, 1925. 5–6. sz. 129–138. p.
- WILDNER 1931. WILDNER ÖDÖN: Budapest törvényhatósági bizottságának keresztmetszete a legutóbbi 30 év alatt. In: Városi Szemle, XVII. (1931), 501–543. p.
- ZEKE é.n. ZEKE GYULA: A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában (1867–1941). In: Magyarország társadalomtörténete II. 1920–1944. (Szöveggyűjtemény). Szerk. Gyáni Gábor. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., é.n. 331–339. p.